

Др Драгана Петровић, научна сарадница
Института за упоредно право у Београду
ORCID: 0000-0002-0960-8544

Прегледни научни рад
УДК: 327.88::323.28
DOI: 10.46793/XXMAJSKO1.239P

МЕДИЈИ, ТЕРОРИЗАМ И СПРОВОЂЕЊЕ ЗАКОНА *

Резиме

С обзиром на своју основну идеју (суштину), тероризам се показује као "пропаганда уз помоћ насиља". Овај посебни (екстремни) облик употребе насиља, кроз медијску комуникацију привлачи пажњу милиона људи. Да ли су медији постали "оружје" терориста о коме извештавају? Ко кога користи (експлоатише) у тој бруталној игри осмишљеној да произведе страх, терор и хаос у јавности? Да ли медији служе тероризму дајући му потребан публицитет ради остваривања циља - преношења политичке поруке и др.? Не може се одговорити до краја и поуздано на претходно постављана питања, али се готово са сигурношћу може доказати да однос између тероризма и медија не тече у једном правцу. Управо обратно. Указивање на међузависност тероризма и медија није ново. Према једном становишту (старијем), медијско извештавање и тероризам налазе се у тесној међусобној повезаности, што кроз одређену узрочно-последичну везу доводи до ширења тероризма. Са супротним предзнаком може се оцртати и сасвим другачији приступ - не постоји узрочна веза између квантитета извештавања и ширења терористичких инцидената. Како нам је намера да ову тему проблематски развијемо, у првом реду се мора поћи од онога што је опште познато. Терористичким организацијама је потребан публицитет. Терористички акти сами за себе су ништа без публике. С друге стране, медијска сцена "вати" за спектакуларним вестима - анализе показују да сваки већи терористички напад добија потенцијал ексклузивности глобалним мултипликовањем кроз "top" или "breaking news". У тексту се сугерише стварање ефикасне комуникационе платформе како би се одговорило на претњу (ограничавање приступа терориста медијима, смањење или цензура вести које преносе терористичке акције и вести о злочинцима и др.). У вези са тим до изражаја је дошло и веома

* Рад је настао у оквиру научноистраживачког рада Института за упоредно право који финансира Министарство науке, технолошког развоја и иновација Републике Србије према Уговору о реализацији и финансирању научноистраживачког рада НИО у 2024. години (евиденциони број: 451-03-66/2024-03/200049 од 5. 2. 2024).

осетљиво питање односа између тероризма, медија и закона, што је захтевало и посебну анализу - досежући тако да неких одговора, схватања и оријентација која би нам омогућила бољи преглед и увид у проблем и карактер ове сложене проблематике.

Кључне речи: *тероризма, медији, закон, цензура, разумна ограничења.*

1. Увод

Крај Хладног рата је увео међународну заједницу у фазу "новог светског поретка". Привидно кристално јасна ситуација на светској позорници (оштра поларизација) је нестала и нов међународно политички пејзаж је постао значајно разуђенији и, можемо слободно рећи, конфузнији. Економске, политичке и социјалне везе које превазилазе границе између земаља, на одлучујући начин погађају судбине оних који у њима живе. Свет је на много начина постао комплекснији и променљивији (суровији). Управо, ново обликовање света учинило је живот све неизвеснијим и ризичнијим - живети у оваквом окружењу значи живети у условима сталне опасности и изазова. Ипак, "изнад" и "испод" ове наше "нове реалности", као да се човечанство нашло тамо где се и раније налазило. Репресија није ништа ново, као ни чињеница да увек постоје они који су спремни да ризикују све како би се супротставили систему који "мрзе". Али, они који су се бунили против такве тиранске суровости нису избегавали да сами примене исту такву (упоредиву) бруталност. Заиста, највећи заговарачи револуционарне теорије су били и жестоки критичари бруталности постојећег режима.

Зашто се ово догађа?

Страх и претња из којих се тероризам рађа, попут неког наркотичког средства изазива инхибиције да се поклекне и да најпримитивнији инстинкти човека избију на површину. У светлу злочина који су се дешавали од почетка овог века и конфликта који су следили, остаје питање - која је то претња која стимулише спирални циклус тероризма и насиља!?

Тероризам представља насиље или претњу насиљем која се предузима са циљем да се произведу екстремни страх и паника. Изазивање страха је суштина ове "терористичке игре". Последњих година тероризам се практикује на начин коме нема преседана. Догађај од 11. септембра, који је ову "прастару праксу" подигао на виши ниво чинећи тероризам још злокобнијим, разорнијим, убојитијим него што је био, управо то и доказује. Верује се да је дошло до пошасте нове врсте болести која се не може контролисати. Последња деценија сведочи да је тероризам на светском нивоу забележио тенденцију раста и у погледу броја терористичких инцидената, и броју терориста и жртава (убијених и повређених). Да је то тако, показује и Извештај Министарства спољних послова САД за 2006. годину, према коме је само у тој години извршено 14 000 терористичких напада у којима је страдало више од 20 000 људи што

представља 25% више напада, и 40% више жртава у односу на претходну годину.¹

У природи људског живота по речима *C. C. Combsa*, постоје четири фактора који се, сами по себи, издвајају у циљу објашњења експанзије тероризма: 1) повећање популације, 2) повећање ризика у богатству и привилегијама, 3) ескалација религијског екстремизма и 4) осавременавање технологије и лак приступ исте. Прва три фактора се односе на перцепцију претње, а четврти на њену имплементацију.² Посебан проблем, како истиче Хане Арендт (*Hannah Arendt*), јесте у томе што се ова несрећа није појавила из недостатака цивилизованости, из назадности или пуке тираније, већ, напротив, што се она не може поправити, будући да не постоји више ни једна "нецивилизована" тачка на земљи, јер свидело се то нама или не, ми смо стварно почели живети у једном свету.³

Тероризам је постао глобални проблем против кога нема глобалне стратегије, тј. нити постоје међународни механизми и кооперација на светском нивоу, нити глобалне армије и војни савези који би адекватно одреаговали на ову "смртоносну заразу" модерне цивилизације.⁴ Због те чињенице, с правом се указује да је потребан нов "компас за путовање" овим "новим" глобалним теренима. На жалост, ми још нисмо ни његову природу јасно дефинисали, као што нисмо усвојили ни ново име за ову "нову" врсту сурове међународне реалности. Скала промена које се овде дешавају је огромна и зато се, што пре, морају формулисати другачији оквири разматрања, анализирања и проналажења одговарајућих решења како би се трасирао пут ка бољој, сигурнијој будућности.

2. Мрежа односа - медији и тероризам

Терористички акт је посебан у том смислу што комбинује одређени циљ са великим бројем људи. Док већина злочиначких аката фиксира за циљ само ентитет кога треба повредити или уништити, тероризам је јединствен по томе што "мета или циљ коју напада", представља само "први корак" утицаја на

¹ Зиројевић Фатић, М., *Тероризам*, Београд, 2014, стр. 303. Вид. о томе опширније: Петровић, Д., *Модерни концепт тероризма, кривичноправни аспект*, Крагујевац, 2007, стр. 60-61.

² Цит. према: Петровић, Д., *нав. дело*, стр. 61.

³ Зиројевић Фатић, М., *нав. дело*, стр. 303.

⁴ Перспектива посматрања борбе против тероризма кроз призму цивила убијених у овим акцијама је поражавајућа. Подсетимо се из извештаја УН према коме је, само у Ираку у 2006. години погинуло, око 34 000 цивила, док је у периоду од 2003. до 2007, тај број износио више од 500 000 цивила... Ирачанин чије је дете рањено у нападу америчких војника тенковским пројектилима и бомбама на цивилне објекте, рекао је: "Да ли је ово био напад на терористе? Тако ћемо сви постати терористи!" Vaudrillard, J., *Дух тероризма*, Загреб, 2003, стр. 29-30.

више различитих особа. Тероризам је "сврсисходан чин претње у циљу стварања страха код жртве или више њих". У овој перспективи, елементи сврсисходног чина: насиље, страх, жртва или више жртава, доприносе јединствености феномена тероризма. И још нешто је овде битно (одлучујуће) - да се непосредне жртве тероризма разликују од циљне групе - чинећи насиље над првима, тероризам утиче на ове друге.

Данашњи терористи су научили важну лекцију о овом технолошком добу - потенцијал медија (интернета) у служби ширења политичких идеја је изузетно велики. Реч је, просто, о томе, да у модерном друштву терористи повећавају комуникациону вредност својих аката посредством медија масовног комуницирања. Рецимо, они шаљу јавности допунске пропагандне поруке, које служе као "резонатори застрашујућих ефеката насиља".⁵ "Видим тероризам као насиље за подизање ефеката", каже Б. Џенкинс (*B. Jenkins*) експерт за ову област, и додаје: "терористички напади се већином пажљиво планирају како би привукли пажњу електронских медија и међународне штампе. Сам терориста својом драматичном кореографијом тежи да догађај добије најоптималнији публицитет... таоци углавном не значе ништа терористима. Али, узимање и држање талаца појачава драму. Њихова циљна група су гледаоци а не само жртве. На тај начин закључујемо да је тероризам позориште."⁶

Директне жртве индивидуалног терористичког акта - "ствараоци порука" (*message generators*), само су "средства" којима терористи желе да задобију пажњу оних којима хоће да се обрате (*Schmid Jongman*).⁷ Оно што је потребно да би се успоставила ова веза између терористе и његове публике јесте злочин који је "вредан" ударне вести - оно што је драматично, нечувено, варварско... Направити медијски спектакл како би се привукла пажња публике широм планете... У идеји правог разумевања и "препознавања" основног смисла и суштине овог "спајања интереса" између тероризма и медија, можемо рећи да се тероризам ослањао на медије још од 19. века, али тек са развојем масовних медија и већим утицајем на друштвени и индивидуални живот, медијско оружје почиње да делује пуном снагом.⁸

Из овог упућивања - да ли се медији експлоатишу од стране терориста и на који начин?

У одговору на постављено питање, покушавамо да разумемо групе које користе терористичко насиље истражујући узроке њихових потреба, њихову мотивацију, оружје, идеологију и стратегију. Ствар је у томе да када се једном

⁵ Исаковић, З. цит. према Ђурић-Атанасијевски, К., *Утицај медијског извештавања о тероризму на јавност и доносиоце политичких одлука*, Војно дело, бр. 4/2010, стр. 353.

⁶ Цит. према: Combs, С. С., *Terrorism in the Twenty-First Century*, Routledge, 2017, р. 137; Лазаревић, М., *Тероризам*, Београд, 2014, стр. 180.

⁷ Ђурић-Атанасијевски, К., *нав. чланак*, стр. 352, 353.

⁸ Geljman, М., *Russkij sposob - Terrorism i mass-media v tretjem tysjachiletiyi*, Guelman, Moskva, 2004, р. 18.

ово насиље активира, однос између терориста и медија "тежи да постане симбиотички". Иако су бројна истраживања у земљама које су најинтензивније изложене терористичком насиљу усмерена на питање утврђивања међузависности тероризма и медија показала да не постоји узрочно-последични однос између ширења тероризма и медијског извештавања, "било би неозбиљно оспоравати да модерне технологије медија, комуникациони сателити и велика брзина коју има телевизија не повећавају ефекте публициитета могућег тероризма."⁹

Али, кренимо редом.

3. Неки облик медијске цензуре

У тумачењу односа медија и тероризма током историјског пресека, могу се препознати одређене фазе: од потпуне равнодушности, преко релативне, па медијски оријентисане и најзад до "тоталног прекида", тј. престанка коришћења медија уз који се обично дешавају и напади на новинаре... Овај облик не треба мешати са индиферентношћу, јер овде однос са медијима постоји. Осећања су чак пренаглашена.¹⁰

Иако је важно сагледати све аспекте њиховог веома комплексног односа, ограничени углом истраживања (избором теме), пажњу смо фокусирали само делом на ово испитивање. О томе само у најкраћем.

Указивање на везе тероризма и медија, није ново. У модерном друштву са добро развијеним информационо-комуникационим системом, увелико се развио став о преовлађујућем узрочном утицају једног од ових на другог, као и могућност (ефекат) повратног деловања. Они који примењују закон, као и стручњаци из области медија, често имају различит, чак дијаметрално супротан став у погледу схватања и тумачења ове компликоване проблематике.

Представници медија заступају становиште о праву на неограничени приступ - праву извештавања јавности о свим догађањима, укључујући и оне који се односе на терористичке инциденте. Они који су одговорни за спасавање таласа тврде да се таква права морају лимитирати и да никада не треба да се користе на начине који могу угрозити људске животе. Правна питања инхерентна овим, супротстављеним гледиштима интензивно су разматрана крајем 1970-тих и почетком 1980-тих. Према речима *T. S. Ficpatricka*, "медији не смеју да буду превара радикалних сценариста, нити треба да буду

⁹ Илустрације ради: напад и масакр израелских атлетичара које су извели терористи "Црног септембра" на Олимпијади у Минхену пратило је преко пет стотина милиона људи на малим екранима. Алкалај, И., *Медији и тероризам*, Војно дело, зима/2011, стр. 350, 351.

¹⁰ Wiewoirtka, M., *The Making of Terrorism*, Chicago, 1988, p. 43-44.

гласноговорник владе... Спровођење закона и медији не смеју бити увучени у ту игру."¹¹

Врховни суд САД-а, током мандата председника Ворена Бургера (*Waren Burger*), заузео је став да "право медија на приступ... не може бити супериорније у односу на "право опште јавности"... У истом контексту, Абрахам Милер (*Abraham Miller*) (кроз значајан преглед судске праксе) о праву медија да извештавају о догађајима онако како се дешавају, у одлуци *Pell* примећује, да када је јавност искључена са места злочина, са неког великог и крвавог догађаја или несреће, онда и медији могу бити искључени без коришћења првог амандмана на Устав САД-а. Милерова студија сугерише да је суд на челу са главним судијом Бургером сматрао да приступ медија сајту на ком се емитују вести (случај терористичког инцидента) није право које извире из Првог амандмана, већ привилегија која се даје или укида према нахођењу органа коме је поверено спровођење закона у правцу окончања ове ситуације. Успостављање посебних законских ограничења за медије пре него се инцидент догоди један је од "инструмената" којим се постижу позитивни ефекти у временима великог националног стреса, (примера ради - када је безбедност државе угрожена и сл...) Током грађанског рата, као и у време оба светска рата, САД су увеле ограничења штампи у погледу права на приступ догађајима. Управо, страх да би неспутана штампа могла угрозити животе америчких војника или, чак, цивила тиме што би неодговорно извештавали о несрећи са превише детаља и информација о одређеним догађајима, наметнуло је ограничење приступа штампи током рата.¹²

Отвара се сада нови проблем који се тиче поменутог ограничења за која се користи "ружни" термин - цензура. Да то ближе објаснимо. Нико не жели да користи реч "цензура" која се односи на одређене напоре владе да ограничи (контролише) оно што медији објављују у вези са терористичким догађајима. Ипак, већина демократских држава је под тешким притиском, јер не желе да филтрирају оно о чему медији извештавају (лаковерну) јавност о митовима, животима, нормама као и о акцијама и појединцима укљученим у извођење терористичких инцидената. Моћ медија да ствара хероје је понекад застрашујућа и демократске власти не могу игнорисати ову опасност. Међутим, мало је оних који су спремни да жртвују либералне вредности како би спречили медије да прикажу особу која активира бомбу у супер-маркету у коме се налази стотинак људи као "херојског борца за слободу".¹³

Наметање цензуре медијима у демократском друштву донело би учиниоцима терористичког догађаја значајну и незаслужну победу. Када друштво у паници и бесу, одустане од једног од гарантованих законских

¹¹ Fitzpatrick, T. Z., *The Semantics of Terror*, Security Register I, no. 14 (November 4, 1974), p. 23.

¹² Combs, C. C., *нав. дело*, стр. 139.

¹³ Исто.

принципа које га и чине демократским, оно је себи нанело већу штету него што би терористи могли да проузрокују када би стотину зграда бомбардовали.¹⁴

4. Саучесништво: веома озбиљна оптужба

Како је раније указано, однос између тероризма и медија не тече у једном правцу, већ тероризам реагује на медије и користи их на начин сличан оном на који медији реагују на терористичке инциденте (да продају штампу, повећавају гледаност...). За тероризам, медији су природно психолошко оружје којим се преноси претња целом друштву. Најкраће речено, то је основа по којој тероризам и медији уживају симбиотичку везу.¹⁵ Ствар је у томе - тероризму је потребан публицитет, што већи степен гледаности/читаности у медијима. С друге стране, медији "жуде" за водећим, ексклузивним вестима. Разуме се да из овог става не произилази да медији подстичу тероризам и терористичке организације, али да није медија "можда" се не би дешавали велики, спектакуларно изведени терористички напади!? Познато је, међутим, да терористи покушавају да манипулишу и експлоатишу слободне медије за своје потребе - представа, спектакл и "причамо причу" другачију од онога како све то у суровој реалности изгледа...¹⁶

Ова синергија интереса између медија који теже сензационалним вестима и терористичких организација којима је потребан публицитет (било позитиван или негативан), иницира питање - о саучесништву медија у савременом тероризму. Према једном мишљењу, медији се понашају ка "откочени пиштољ", оружје које терористи користе на веома софистициране начине. Уочава се следећи парадокс - то је "оружје" које демократска и отворена друштва за слободне медије обезбеђују, гарантују, шире без контроле, па се може десити да се окрене "против њих самих", да поткопа демократски систем на различите начине. Заиста би било иронично када би једна од темељних слобода - слобода изражавања била инструментализована у правцу њеног уништења.

Тероризам је "позоришни злочин". Терористи детаљно планирају, бирају улоге и глумце као да је у питању позоришни ангажман, тј. нека представа којој је потребан огроман публицитет. Циљ терориста је ширење страха и медији врло често радећи свој посао настављају ту мисију. Овај ужасни страх је извор моћи за терористе и преко тог страха они шаљу одговарајуће поруке публици.

¹⁴ Алкалај, И., *нав. чланак*, стр. 352

¹⁵ "Морамо доказати да ћемо се држати одбране принципа међу којима је свакако и слобода медија и да нећемо прихватити репресију и неслободе. Ако то не урадимо, онда терористи побеђују." Marthoz, J. P., *Терористи вјешто користе медије ...* Радио Слободна Европа, 16. септембар 2018.

¹⁶ Whittaker, D. J., *Terrorists and Terrorism in the Contemporary World*, Routledge, 2004, p. 91-100.

Застрашивање је базирано на претњама које се, с времена на време, спроводе како би ови осигурали свој кредибилитет. И даље, са оваквим погледом на употребу силе, да би били ефикасни, терористи треба да буду у прилици да своје акције и претње саопште публици што је брже и драматичније могуће. Статистички, број терористичких инцидента широм света је безначајан, како по погледу броја настрадалих у њима, тако и у погледу броја напада забележених на годишњем нивоу. Али, мас-медијско извештавање о појединачним терористичким акцијама досеже широку публику стварајући утисак и утицај који је драматично већи од оног за који би се могло очекивати да ће инцидент у одсуству ових медија остварити. Без интензивне медијске покривености, према тврдњама великог броја истраживача, мало ко би знао за терористичке нападе, њихове мотиве и интересе. У наставку излагања, Брајан Џенкинс (*Brian M. Jenkins*) прецизира: "Тероризам је насиље због ефекта - не због физичког ефекта на стварну мету, већ првенствено због његовог значајног утицаја на публику."¹⁷ Развој нових технологија проширио је публику на националном, а последњих година и на међународном нивоу. Управо из описаних разлога, терористички "оперативци" имају користи од онога што се назива "ефекат појачавања", када се њихове активности преносе путем медија широј публици у реалном времену. Ради илустрације, побуњеници који су водили рурални герилски рат у неколико земаља укључујући Анголу и Мозамбик и то више од десет година, нису добили никакву пажњу од стране јавности. Али, када је приближно исти број Палестинаца "донео" свој рат у урбане центре Европе и Блиског истока, ова терористичка организација, њене амбиције и политичке поруке су привукле пажњу јавности широм света... они су постали тема која је покренула жустре расправе о означеним проблемима, узроцима и последицама њиховог деловања јер су терористи били "на дохват руке" новинара ТВ вести и њихових камера.¹⁸

Како је тероризам "позоришни злочин" и захтева публику, терористи и терористичке организације користе сваку повољну прилику да стекну бесплатан публицитет. Достављање информација, односно, покушај преношења порука што широј публици о узроку због којег се терористички акт предузима је, уствари, од кључног значаја за само дело. То је есенција терористичког чина. Извештавање у медијима, које чини да свет сазна "проблеме" које појединац или група настоје да реше на овакав начин, је очигледно драгоцен. Овај публицитет може понудити и тактичке (краткорочне) и стратешке (дугорочне) добити за саму операцију и у неким случајевима за циљ због којег се терористички чин и предузима.¹⁹

¹⁷ Исто и Bell, В., *Terrorist scripts and live-action spectacles*, *Colombia Journalism Review* (May-June) 1978, p. 47-49.

¹⁸ Combs, С. С., *нав. дело*, стр. 137-138

¹⁹ Jenkins. М. В., преузето из Combs, С. С., *нав. дело*, стр. 95.

Са оваквим погледом на употребу медија, тактички добитак се цени у смислу правовременог добијања информација о захтевима који се морају испунити у одређеном временском интервалу. Дакле у питању је информисање шире јавности, а не само оних који су задужени за спровођење закона на месту догађања. Ако јавност може да буде упозната са захтевима и последицама које прете због неиспуњења, онда се може извршити притисак и од те јавности на оне који у име државе предузимају одговарајуће мере у борби против тероризма. Стратешки циљеви се могу остваривати подизањем свести широке публике о "легитимитету" разлога због којих се насиље чини и озбиљност "проблема" које терористи покушавају да реше на овакав начин.

5. Посебан нагласак на праведност борбе

Ово је изузетно важан циљ већине данашњих терориста. У светлу наведеног, појединац или терористичка група која предузима активности које обухватају насилне акте или акте који су опасни по живот људи, а који представљају кривична дела, има наглашену жељу да оно што чине "повољно разуме" публика. Саосећање за њихову патњу и што је још важније, узроке оваквих акција, могу изазвати медији који су спремни да пренесу њихову поруку. Терористи живе у сликама свога света - у већини случајева виде себе као "визионаре", а не као криминалце мотивисане влашћу или профитом. Онда им је од посебног значаја да ту "визију" за коју се боре, као и "праведне" разлоге који су их "натерали" на изврше терористичке нападе, поделе са широким слојевима публике како би јавности биле што прихватљивије. За терористе новац није циљ, већ средство за реализовање политичког или идеолошког циља у ширем смислу, управо стварањем једне друге слике у јавности - из другачије перспективе, на платформи великих ризика проузрокованих овим феноменом по друштвену безбедност. Кидер Рушворт (*Kidder Russhworth*) примећује да су овде "добри односи са медијима веома важни и да се они често развијају и негују годинама".²⁰

Иако неки терористи или неке терористичке организације немају довољно добар приступ медијима, јер из одређених разлога нису изградили са њима "пријатељске односе", већина појединаца и група које врше терористичке нападе желе да медији такве "слике" поделе са јавношћу као повољно разумевање њиховог чина (зашто се инцидент дешава). Треба да поменемо да то медије доводи у независну позицију да одлуче (процене) шта је вест коју треба саопштити, а шта реторика са говорнице терориста. У том контексту, Кидер подсећа да "одлука да ли да се емитују или не приказују интервјуи са познатим терористима, ставља новинаре у крајње неповољан положај,

²⁰ Rushworth, M. K., *Manipulation of the Media in Violence and Terrorism*, 98/99, New York, Dushkin/McGraw-Hill, 1998, p. 151.

жилетирајући тако по танкој линији између вести и конференције за пропаганду".²¹

Већина међународних конвенција и закона усмерених на сузбијање тероризма, се фокусира на незаконитост предузетих радњи, а не на терористичку организацију или њен мотив. Спречавање терористичких аката, а не означавање терористичких група, данас је у фокусу спровођења закона. Мотиви група могу бити легални, чак и афирмативни... њихове радње могу бити подложне осуди.²² Посматрани кроз призму друштвене стварности, лакше је осудити такве поступке него их цензурисати. Управо, ако мотив није незаконит, онда би било неразумно очекивати да медији не истражују, не процењују и не извештавају о конкретном чину терористичког насиља. У систему у ком је медијима дозвољено да интервјуишу учиниоце најтежих кривичних дела, силоватеља, убице итд., и то чине и са члановима њихове породице, интервјуише њихове сараднике, колеге... мало је вероватно да би могао да се постави одређен стандард за цензурисање извештавања о терористима, њиховој мотивацији итд., све док закон допушта да објављују сличне детаљније приказе (увиде)о другим насилним злочинима.

За већину сигурносних агенција и полицију оптимално решење би било искључење медија и др. посматрача са места где се дешава терористички инцидент. Међутим, у демократским системима, то није опција. Зато се инсистира да медији буду дискретни, да буду опрезни у откривању информација о догађају који би могао испровоцирати или омогућити операцију "копирања", (са детаљима тако да се терористички чин копира од стране посматрача у накнадном чину). У том контексту, подразумева се сарадња медија са владом, чак се она може одсликати спремношћу медија да деле дезинформације осмишљене да збуне - када ће таква сарадња помоћи у решавању претње у терористичкој акцији.²³

6. Поглед изнутра - медијски циљеви у терористичким догађајима

Одмах, на почетку овог дела излагања, мора се имати на уму да је неколико важних циљева полиције и терориста за рад са медијима - компатибилно. И одмах на почетку, истовремено - некомпатибилно, неспојиво. У тој констатацији прецизира се следеће, обе стране траже "добар публицитет, легитимитет и сарадњу.

Што се тиче другог нивоа односа - медији и полиција, у њиховом посебном приказивању, циљеви медија и служби задужених за безбедност су сасвим различити. Они штите два јавна интереса: медији - право јавности да

²¹ Исто.

²² Исто.

²³ Combs, С. С., *нав. дело*, стр. 150-152.

зна, а службе сигурности - јавни интерес за безбедношћу. Зато се и инсистира на неопходношћу међу-професионалне сарадње, у функцији најефикаснијег остваривања оба интереса.

Из видокруга циљева медија у извештавању о терористичким догађајима, издваја се оно што је врло видљиво:

1) Добијање вести. Извештавање мора бити правовремено, проверено у реалном времену - како се догађај заиста и дешава. Ово оставља мало могућности за уређивање или пажљиву процену утицаја таквог саопштења за јавност...

2) Драматично саопштавање вести. У жестокој конкуренцији за пажњу јавности, очигледно је да медији мора да праве драматичну и правовремену презентацију догађаја. Међутим, ако је драма потребна да би се показала озбиљност узрока, или гомила талаца постане цена "драме", онда се медији могу сматрати одговорним за подизање улога у игри са таоцима.²⁴

3) Заштита права. Медији пружају снажну подршку заштити права, посебно "праву јавности да зна" о догађајима који се дешавају, што је сјајан, кључни елемент демократије. У том контексту, *J.P. Marhoz* истиче да су медији и новинарство од јавног значаја, и да морају да извештавају друштво онако како јесте, односно представити стварност каква јесте, са свим различитостима, сложеностима, са свим позитивним и негативним причама. У том истраживању, међутим, инсистира се да то не значи да медији своју улогу виде као супротстављање спровођењу закона. Већина демократских држава је искусила периоде у којима су грађанске слободе, укључујући и слободу говора, морале бити сужене у интересу националне безбедности. Како је рекао *John E. Finn*: "сукоб о коме је овде реч између медија и органа за спровођење закона је сукоб између наше посвећености несметаном јавном дискурсу и потребе за јавним безбедношћу".²⁵ Дакле, нема цензуре, има само добровољног ограничавања штампе, мада је, реално, врло тешко, посебно у тренуцима кризе, попут терористичког напада испоручити информацију у форми која је флексибилна и довољно ефектна да задовољи све заинтересоване стране. Поновићемо, слобода информисања није апсолутна и неприкосновена вредност, али ако се демократска друштва одрекну ове слободе како би зауставиле тероризам, онда би, без обзира на "успех" таквог напора, терористи из овакве ситуације изашли као победници. За грађане и државу би важни део

²⁴ Током отмице TWA лета 847 у јуну 1985, ABC је емитовао опширне интервјуе са отмичарима и таоцима. У једном драстичном обрту, пиштољ је био уперен у главу пилота у инсценираној сцени за новинаре. Медији заступају став да интензивна контрола коју дају сваком аспекту догађаја, штити таоце. Овим се претпоставља да је првенствени циљ терористичког чина да саопшти мотив, онда би животи талаца могли бити угрожени медијским захтевом или драмом. Combs, C. S., *нав дело*, стр. 152.

²⁵ Цитирано према: *исто*.

тог система био изгубљен. Супротно томе, апсолута слобода извештавања може да буде погубна за људске животе.²⁶

4) Лична заштита. Још један важан циљ медија и новинара јесте све више лична безбедност да би се пружила најбоља заштита, како током, тако и након терористичких акција. Животи оних који извештавају о тероризму (на пр. оних који интервјуишу терористе...) и који то не чине на начин како ови од њих захтевају и у правцу - повољног разумевања или публицитета, могу бити угрожени од стране терориста и њихових симпатизера. Да бисмо имали прави увид у означени циљ, наводим податке којима располаже Комитет за заштиту новинара са седиштем у Њујорку, према којима је "више од 300 новинара убијено од 1986. до 2002. као резултат извештавања о терористичким нападима. Само у 1995. години, број убијених је био 45. 2023. године, та бројка се удвостручила, прецизније, погинуло је 99 новинара или запослених у медијима."²⁷

У светлу овога што је већ речено ради се о јасној интеракцији између медија и тероризма. Али, прави и потпуни одговор на ово питање креће²⁸ се ка хоризонту нераздвојне повезаности новинарства и људских права, и када се разматра односна проблематика (имплементација чл. 19. Универзалне декларације о људским правима), инсистира се на томе да медији имају право да извештавају и у исто време имају обавезу да заштите. У том смислу чл. 3. поменуте декларације (у функцији слободе медија и изражавања) јасно говори "да свако има право на живот, слободу и личну сигурност". Проблематична тачка, како се то може видети у извештавању о тероризму је, управо између овог члана и члана који подразумева слободу изражавања. У овдашњој реалности постоје велики изазови за новинаре - с једне стране да се оваквим извештавањем не појача интенција коју тероризам има, а у исто време "морамо бити сигурни да пажњу коју поклањамо сигурности када је реч о оваквим стварима не иде "на рачун" права на слободу изражавања."²⁹

²⁶ У отмици ТВА лета 847, у радијском програму отмичари су упозорени да капетан авиона Lufthanza преноси информације влади (службама за безбедност) на земљи. Капетан је убијен. Штампана је била бесплатна, а цена је била живот пилота. Combs, С. С., *нав дело*, стр. 152-153.

²⁷ "То је један од најгорих резултата у годишњим билансима те невладине организације...која већ 40 година извештава о убиствима, затварању, насиљу, цензури и претњама према новинарима и медијским радницима. У годишњем извештају објављеном почетком ове године, Комитет је указао да је број новинара убијених на свету током 2023. године, порастао за 44% у односу на претходну годину." са интернета - НИИ-ово дигитално издање - Бета, 15. фебруар 2024.

²⁸ Види о томе опширније: Коларић, Д., *Нова концепција кривичних дела тероризма у Кривичном закону РС, CRIMEN (IV)* бр. 1/2013 стр. 61.

²⁹ Marthoz, J. P., *нав. чланак*.

7. Закључак

Било да су медији "најбољи пријатељ" тероризма како објашњава Валтер Леквир (*Walter Laqueur*), или "несвесни" савезници, како истичу Шмид и де Граф (*Schmid u de Graff's*), стиче се утисак да медији играју значајну улогу у "пропаганди путем дела" која је савремени тероризам. Циљ терориста јесте ширити страх и врло често и сами медији настављају ту мисију. И заиста, новинари понекад могу бити "мегафон за тероризам". С друге стране, терористи су изузетно софистицирани када се ради о коришћењу медија (не само *manistream* медија, него и својих медија који раде за терористичке организације). Данас је све јасније да је границе између извештача о терористичким догађајима и учесника у овим догађајима, често прилично танка, и лако се, иако ненамерни прелази. У суштини, поента је да респектабилни медији информишу јавност правовремено и проверено. Управо, они морају бити професионални, тачни, одговорни, у што краћем року да испоруче праву информацију. Медији морају да сарађују са владом на пројектовању изводљивих смерница у вези са медијским извештавањем тероризму. Ово подразумева смернице за рад са сигурносним агенцијама, полицијом, психолозима и др. у постављању разумних ограничења приступа терористичком догађају. Фокус је на постизању биланса између сигурности грађана, на једној страни, а слободи медија, на другој. Коначно, указивање на циљеве код тероризма, органа за спровођење закона и медија јасно показује како су они интензивно повезани и суштински некомпатибилни. На том "бојном пољу" које су терористи (који инструменталишу медије за своје циљеве), и држава (која доноси рестрикције за слободу изражавања), претворили од медијског простора, тешко је пронаћи "златну средину" која би достигнутим решењима била компатибилна са принципима слободне и енергичне штампе у служби безбедности јавног интереса.

*Dragana Petrović, Ph.D., Research Associate
Institute of Comparative Law in Belgrade*

MEDIA, TERRORISM AND LAW ENFORCEMENT

Summary

Considering its basic idea (essence), terrorism is shown to be "propaganda with the help of violence". This special theatrical form of violence, through media communication, attracts the attention of millions of people. Has the media become the

"weapon" of the terrorists they report on? Who is using (exploiting) whom in this brutal game designed to produce fear, terror and chaos in the public? Does the media serve terrorism by giving it the publicity it needs to achieve its goal - conveying a political message, etc.? It is not possible to fully and reliably answer the previously asked questions, but it can be proven with almost certainty that the relationship between terrorism and the media does not flow in one direction. Just the opposite. Pointing to the interdependence of terrorism and the media is not new. According to one point of view (an older one), media reporting and terrorism are closely related, which through a certain cause-and-effect relationship leads to the spread of terrorism. With the opposite sign, a completely different approach can be outlined - there is no causal relationship between the quantity of reporting and the spread of terrorist incidents. As our intention is to develop this topic problematically, first of all, we must start from what is generally known. Terrorist organizations need publicity. Terrorist acts in themselves are nothing without an audience. On the other hand, the media scene "cries out" for spectacular news - analyzes show that every major terrorist attack gains the potential of exclusivity through global multiplication through "top" or "breaking news". The text suggests the creation of an effective communication platform in order to respond to the threat (restriction of terrorists' access to the media, reduction or censorship of news reporting terrorist actions and news about criminals, etc.). In this connection, the very sensitive issue of the relationship between terrorism, the media and the law came to the fore, which required a special analysis - thus reaching some answers, understandings and orientations that would allow us a better overview and insight into the problem and character of this complex issues.

Key words: terrorism, media, law, censorship, reasonable restrictions.

Литература

- Алкалај, И., *Медији и тероризам*, Војно дело, зима/2011.
- Bates, R. B., *Audiences, Metaphors, and the Persian Gulf War*, *Communication Studies*, 55(3)/2004.
- Baudrillard, J., *Дух тероризма*, Загреб, 2003.
- Bell, B., *Terrorist Scripts and Live-action Spectacles*, *Columbia Journalism Review* (May-June) 1978.
- Bennet, W. L., Entman, M. R., *Mediated Politics: Communication in the Future of Democracy*, New York: Cambridge University Press, 2001.
- Geljman, M., *Russkij sposob - Terrorism i mass-media v tretjem tysjachiletiji*, Guelman, Moskva, 2004.

Зборник радова "Изазови и отворена питања Услужног права", Том 1.
Крагујевац, 2024.

- Ђурић-Атанасијевић, К., *Утицај медијског извештавања о тероризму на јавност и доносиоце политичких одлука*, Војно дело, бр. 4/2010.
- Зиројевић Фатић, М., *Тероризам*, Београд, 2014.
- Коларић, Д., *Нова концепција кривичних дела тероризма у Кривичном законнику РС, CRIMEN (IV)* бр. 1/2013.
- Campbell R. M., Fabos B., *Media Essentials: A Briefed Introduction*, Bedford/StMartin's, 2018.
- Combs, C. S., *Terrorism in the Twenty-First Century*, Routledge, 2017, p. 137;
- Лазаревић, М., *Тероризам*, Београд, 2014.
- Marthoz, J. P., *Терористи вјешто користе медије ...* Радио Слободна Европа, 16. септембар 2018.
- Петровић, Д., *Модерни концепт тероризма, кривичноправни аспект*, Крагујевац, 2007.
- Rushworth, M. K., *Manipulation of the Media in Violence and Terrorism*, 98/99, New York, Dushkin/McGraw-Hill, 1998.
- Fitzpatrick, T. Z., *The Semantics of Terror*, Security Register I, no. 14 (November 4, 1974).
- Hoffman, B., *Inside Terrorism*, Columbia University Press, 2006.
- Wievorka, M., *The Making of Terrorism*, Chicago, 1988.
- Whittaker, D. J., *Terrorists and Terrorism in the Contemporary World*, Routledge, 2004.